

СЛОБОДА И ЈЕДНАКОСТ

1. Теоријски концепт слободе и једнакости саставни је део теорије и праксе социјализма, положаја и улоге човека као личности и грађанина у њему.

Целокупна историја човечанства је борба за слободу и једнакост, односно против потчињавања једних људи од стране других, а тиме и против друштвене неједнакости. Сви велики филозофски системи, од Сократа и Платона, преко Декарта, Канта, Фихтеа и Хегела, до Маркса и савременог марксизма, имају у свом средишту проблематику слободе и једнакости. Без идеје слободе нема ни филозофије и науке, ни политичке институције, а без једнакости, друштво се сужава, а човек отуђује од другог и од себе.

Прво истицање ових појмова налази се у хришћанству, као и у неким претходним хетерократским, религиозно-филозофским системима. Ова мисао доцније је десакрализована у теорији „природних права“ коју ће развити Лок, Русо и други претходници великих буржоаских револуција XVII и XVIII века. Ове револуције су удариле формалноправни (легалистички) и буржоаски печат схватању слободе и једнакости.

Натурализам, односно схватање да су слобода и једнакост својство човека као природног и људског бића и свођење њиховог појма на однос појединца и државе прате готово све савремене политичке филозофије и доктрине, као и уставе готово свих земаља у свету, без обзира на класне и политичке разлике међу њима.

2. Маркс је вратио схватање слободе и једнакости у историју, и развој друштва, у праксу класних, политичких и идејних борби, критиком како њиховог метафизичког, тако и идеолошкобуржоаског смисла. Он је истакао да је слобода акт самоодређења и самоделатности човека и тиме претежно зависна од историјски конституисаних економских, политичких, културних и социјалних односа друштва у коме човек живи, ради и мисли.

Једнакост не подразумева само, а још мање искључиво, једнак однос према закону, већ једнакост свих права и дужности, али и нешто више: једнакости свих стварних могућности човека да се изрази и ради, које зависе од институције друштва. Највећи допринос марксизма појму слободе и једнакости, у њиховом научном и конкретном значењу, јесте одговарајућа социјализација ових појмова и истицање њихове реал-

ности у односу на друштво, и у односу на његову политичку структуру.

Слобода, као акт самоодређења, претпоставља ослобођење од „туђе“ власти, тачније од доминације, и способност човека да одржи тај „слободни статус“. У том смислу, једнакост је неодвојива од слободе, односно од превазилажења оног типа владавине у којем једни људи владају другима, нарочито кад су ови први, што је правило, мањина у друштву.

Друштвена неједнакост је увек неједнакост у власти, што уједно подразумева неједнакост учествовања људи не само у „управљању стварима“, већ преко њих и људима. Она је неједнакост и у коришћењу формално једнаких права и у постојању неједнакости услова за остваривање људске личности човека.

У складу с тим, прва претпоставка слободе јесте једнакост учествовања свих у власти, у управљању друштвеним пословима. Слободно друштво, а социјализам се остварује уколико томе тежи, је оно друштво у коме стварна власт припада заједници људи и то заједници у којој сви стварно, у својој свестраности људских бића, и у условима једнакости, задовољно учествују. Ова слобода и једнакост још увек су они постављени „историјски циљеви“, који постају утолико мање декларативни и утопијски, уколико су више угиснути у структуру и понашање друштвених, а посебно политичких институција; институције које служе тим циљевима под ефикасном друштвеном контролом и уз стварање нове, партиципационе или „савремене политичке културе“ која им обезбеђује не само „општи консензус грађана“ већ и културну и моралну димензију неопходну социјалистичком, демократском политичком уређењу.

3. Слобода и једнакост у социјализму супротстављају се схватању да је слободно и равноправно друштво оно у коме нема власти и политичких односа и акција, као и традиционалним и индивидуално-либералистичким становиштима, по којима слобода и једнакост произилазе из приватне својине над средствима за производњу, из тзв. предузимачке слободе и такмичења „економских индивидуа“ (*homo economicus*) на „слободном тржишту“.

Историјска пракса оваквих система показује да су у њима слобода и једнакост не само ограничаване већ и злоупотребљаване и рупшене. Слобода подразумева слободу да се ради и самостварање. Чинити и стварати је исто тако у власти појединца, као што је кад се чини и ствара са другима. Чинити (радити) са другима, то значи учествовати, ангажовати и удружити се у заједничкој активности. То претпоставља и прихватати постојање и коегзистенцију организованих и одговорних произвођача у оквиру аутономних и удружених, самоуправно и плански усклађених институција, у којима се одлуке доносе колективно и извршавају се од стране свих који су учествовали у њиховом доношењу.

4. Однос између слободе и једнакости предмет је различитих и свесних забуна. Већ су први велики политички филозофи античке Грчке правили разлику између слободе и једнакости: прву су, као Аристотел, сматрали за производ и вредност политичке организације *polis*, а другу за противправну појаву, истичући да је ропство, односно облик крајње неједнакости међу људима, последица њихове урођене, природне неједнакости. Доцније, либерална политичка мисао, коју је посебно развио

Токвил, прави разлику између слободе и једнакости ради поларизовања два друштвено-политичка система, капитализма и социјализма. Према том схватању, слобода је карактеристика „плуралистичког“ капитализма и његове демократије, док би социјализам једино омогућио више или мање обезбеђену и остварену једнакост, и то социјалну и економску. Дефинисати капитализам као свет слободе, а социјализам као режим једнакости, не само да је израз непознавања њихових концепата и праксе, већ неразумевања суштине слободе и једнакости.

Поред идеолошке заслепљености, ова конфузија (коју често понављају и напреднији политички лисци) могућа је само кад се прихватају површна и формалистичка гледишта појмова и речи слобода и једнакост. Насупрот томе, ако се ови појмови научно дефинишу и конкретно оцењују, произилази, да су они на теоријском плану и у стварности социјализма неодвојиви. Између њих постоје органска и дијалектичка целина и јединство, односно они су узајамно условљени и комплементарни. Само једнаки људи могу бити слободни, а само слободни људи могу бити једнаки. То је истовремено и последица Марксовог схватања да је доминација истовремено израз експлоатације и политичке поделе друштва на владајуће и поданике (извршиоце). Једнакост је суштинска одредба слободе, као што је то слобода у односу на једнакост.

5. Концепт слободе, као самоодређење и јавно учествовање, и једнакости, као право и могућност аутономног и недискриминисаног остваривања разноврсних потреба, жеља и могућности човека, представља, после грчке филозофије, највећи допринос теорији демократије и људских слобода и права. Тај допринос је дело марксизма, радничког покрета и посебно теорије и праксе самоуправљања нашег доба.

Критички оцењен и ослобођен „мртвих идеја“, онај допринос указује да се слобода, у супстанцијалном значењу, не сме редуцирати на њен уобичајени и ограничени, претежно „пасивни“ смисао као „индивидуална права“, а ова се не могу свести на искључиво правно-политичку сферу у коју их још и данас смешта не само пракса тзв. „западних демократија“ већ и њене: политичка теорија, филозофија и сама политичка култура. Слобода, пре свега, захтева превазилажење доминације једне посебне друштвене групе над другом. Успостављање ове доминације није формално записано у старим, али ни у савременим уставима. Једни, правним апстракцијама прикривају постојећу доминацију хегемонистичког капитализма и технократије, а други, „теоријским“ разлозима отклањају из сфере устава само постојање, а посебно утицај бирократије и државе као њеног покрића и средства.

6. У свим системима доминације, стварни домашај и примена слободе зависе од снаге и институција које су спремне и способне да је ограничавају, „демократизују“. То уједно указује на однос демократије и слободе. Без демократије нема слободе, као што је и демократија без слободе, формална. Ако је демократија претежно форма политичког система, а она то јесте, не може се сматрати да она производи слободу. Та форма се односи на власт, а нарочито на државу. То је и смисао Лењиновог тврђења: „док постоји држава, нема слободе“.

Историја остваривања пуније и суштинске слободе почиње у оним политичким системима који укидају или постепено елиминишу домина-

цију. У том погледу, до данас је највише познат политички систем плурализма самоуправних интереса и аутономног положаја организација радних маса.

Друга поставка развитка критичке и стваралачке марксистичке теорије је самоуправна идеја да се доминација једне посебне групе над друштвом не може укинути ако се не поткопа бирократска хијерархија у продукционим односима и у управљању у предузећу (организацијама удруженог рада), као и на другим подручјима од заједничког интереса за живот и рад људи. То значи да су производња и рад у складу са принципом колективног управљања или самоуправљања једино прихватљиви облици организације у једном социјалистичком друштву које је неодољиво од слободе и једнакости.

7. Слобода нема само пасиван или негативан вид, тј. не своди се на заштиту само једне сфере човековог живота и на законско признање и гарантовање те аутономне сфере. Једнакост није само слобода од дискриминације и неједнакости у расподели индивидуалних права.

Много је значајнији активан и позитиван вид слободе и једнакости од којег, у крајњој линији, зависи и само постојање првог. Слобода нужно претпоставља активно и једнако учествовање људи у конституисању и функционисању свих облика друштвене власти који одлучују о заједничким пословима. С друге стране, слобода тражи ангажованост у друштву и заинтересованост за опште послове, а једнакост ослобођења од сваког хијерархијског односа и прихватања незаинтересоване послушности и поданичког положаја.

Слобода и једнакост су неразлучиво везане и за структуру људске личности и друштва. Аутономно друштво претпоставља самосталне личности које као такве не могу постојати изван аутономног друштва. Оно што свака од њих чини, како у односу на друштво, тако и према себи, зависи у значајној мери од њеног друштвеног и личног стварања.

С обзиром на то, слобода и једнакост нису само спољни, већ и унутрашњи односи човека према себи и својој личности.

Унутрашња слобода није само слобода слободног мишљења већ и право и могућност слободног избора („слободног арбитра”). Јединство спољне и унутрашње слободе је неопходно не само за остваривање људске и активне личности човека, већ и за успостављање слободног и аутономног друштва. Слобода избора се остварује по могућности и вољи човека да оцењује, критикује и остане свој у људском и друштвеном смислу. Нема слободе у овом пуном смислу, ако човек није спреман да се за њу бори и да је брани; нема слободе без личне храбрости. Слобода је не само статус већ и мисаона и спољна активност. Слободан човек је, као што истиче Маркс, не само онај који има и брани освојене и стечене слободе, већ и онај који је способан и спреман да слободно мисли и ради. То се све односи и на једнакост. Није довољно бити објективно једнак пред законом, па ни пред друштвеним нормама и обичајима, већ је и нужно имати свест о себи, о статусу људског бића, и то без обзира на схватање и прихватање чињенице о неизбежној разлици и различитости међу индивидуама као производима природе, али и друштва.

Јединство спољне и унутрашње једнакости је услов пуније, друштвене једнакости, као што је јединство, у односу на слободу, израз потпуности и развијености тог појма.

8. Не постоји апстрактна једнакост међу људима. Човек као такав, једнак и недељив, „општи човек“ непознат је у друштву и животу. У друштву и животу постоје различити, па према томе неједнаки људи. Промена таквог стања је један од мотива социјализма, а превазилажење неједнакости је његов основни циљ. Социјализам не проглашава апсолутну једнакост људи, пошто он поштује *разлике*. Али социјализам се супротставља неједнакостима, а нарочито социјалним, као и оним разликама које подржавају елитизам и дискриминацију по основи расе, националности, пола, положаја и образовања.

Док је слободан човек онај који слободно мисли, допушта и поштује једнаку слободу другог, једнакост претпоставља људску солидарност, постојање и поштовање равномерног људског достојанства. Достојанство је однос према себи, према другом; оно је унутрашњи извор једнакости. То не постоји у друштву у коме је „човек човеку вук“ и средство, већ само у друштву у коме је „човек човеку циљ“, као што су истицали класични немачки филозофи, а прихватио и сам Маркс.

Слобода и једнакост, а такође и социјалистичко друштво које их пројектује, супротстављају се сваком монопољу знања у корист појединаца и појединих група и свакој самозваној елити и самоинституционализованом и отуђеној власти. Оне се уједно налазе с оне стране идеологија и „система“ који допуштају и подражавају самовољу и неодговорност.

Сүзбијање самовоље и успостављање друштвене, политичке и личне одговорности, услови су схватања и остваривања слободе и једнакости. У томе је смисао одредбе Устава о противуставности самовоље и о нужности одговорности.

SUMMARY

FREEDOM AND EQUALITY

The theoretical concept of freedom and equality is the integral part of the theory and practice of socialism, the position and role of man as and individual and citizen within it. The entire history of mankind is a struggle for freedom and equality. All significant philosophical systems contain in their essence the problems of freedom and equality.

Marx has put the views on freedom and equality back into historical context and into the practice of ideological, class and political struggles by criticizing their metaphysical and bourgeois ideological meaning. He has emphasized that freedom is an act of self-determination and self-initiated activity of man. In that it is for the most part dependent on the historically constituted economic, political, cultural and social relations in which man does his everyday work, lives and thinks. As an act of self-determination, freedom prerequisites liberation from domination and the ability of man to maintain his free (liberated) status.

Equality does not merely mean an equal status in respect of the law, but equality in all rights and responsibilities, and even more than that: the equality of all actual opportunities for man to work and express himself, which is dependent on the institutions of society. The greatest contribution of Marxism to the concept of freedom and equality in their concrete and

scientific meanings lies in the socialization of these phenomena and the underlining of their reality in regard to society and its political structure.

Freedom and equality are in socialism confronted with the view that free and equal is that society in which there is no state imposed coercion, nor any political relations and activities, as well as the traditional views according to which these two phenomena originate in private ownership (i.e. property). Freedom means self-initiated creativity, also participation, engagement (involvement) and association in the activities of all within the autonomous and associated institutions, organized on a self-management and planned basis.

RÉSUMÉ

LA LIBERTÉ ET L'ÉGALITÉ

Le concept théorique de la liberté et de l'égalité forment partie intégrante de la théorie et de la pratique du socialisme, de la position et du rôle de l'homme en tant que personnalité et citoyen dans celui-ci. L'histoire tout entière de l'humanité est la lutte pour la liberté et l'égalité. Tous les grands systèmes philosophiques ont dans leur centre la problématique de la liberté et de l'égalité.

Marx a redonné la conception de la liberté et de l'égalité à l'histoire et à la pratique des luttes idéologiques, classiques et politiques, par la critique tant du nouveau sens métaphysique que du sens idéologico-bourgeois. Il a souligné que la liberté est un acte d'autodétermination et d'autoactivité de l'homme. Par là elle est particulièrement dépendante des rapports historiquement constitués, économiques, politiques, culturels et sociaux de la société dans laquelle l'homme vit, travaille et pense. En tant qu'acte d'autodétermination la liberté suppose la libération de la domination et la capacité de l'homme de maintenir son statut libre.

La liberté ne comprend pas seulement le même rapport envers la loi, mais l'égalité de tous les droits et devoirs, et de plus: l'égalité de toutes les possibilités de l'homme de s'exprimer et de travailler, ce qui dépend des institutions de la société. La plus grande contribution du marxisme à la notion de la liberté et de l'égalité dans leur signification scientifique et concrète est la socialisation de ces faits et la mise en relief de leur réalité par rapport à la société et à leur structure politique.

La liberté et l'égalité dans le socialisme s'opposent à la conception que la société libre et égale en droits est celle dans laquelle il n'y a pas de pouvoir et des rapports et actions politiques, ainsi qu'aux conceptions traditionnelles d'après lesquelles ces deux faits découlent de la propriété privée. La liberté signifie l'autocréation, mais aussi la participation, l'engagement et l'association dans l'activité commune dans le cadre des institutions autonomes et associées sur la base autogestionnaire et coordonnées conformément au plan.